

Гилка М.Д., к.е.н.,
Буковинський державний
фінансово-економічний університет,
м. Чернівці;
Оліховська М.В., к.е.н., доцент,
Львівський інститут Міжрегіональної
академії управління персоналом,
м. Львів

Диференційований підхід до створення різних організаційно-правових форм господарювання за європейської моделі розвитку аграрного сектору економіки

Проаналізовано недоліки та переваги великих та малих підприємств агробізнесу. Запропоновано сучасну модель розвитку вітчизняного агробізнесу. Обґрунтовано оптимальну форму господарювання в агробізнесі, за якої на ринку функціонуватимуть різні за розмірами підприємства і лише завдяки інтеграційним зв'язкам між ними досягається розвиток кожного з них та забезпечується вихід на зовнішні ринки збуту. Методологічною основою дослідження є абстрактно-логічний, монографічний, аналізу та синтезу, історичний та діалектичний, порівняльний та економіко-статистичний методи. У процесі дослідження встановлено, що найоптимальнішою формою організації агробізнесу буде та, яка враховуватиме всі чинники процесів становлення та розвитку, особливості розміщення та ринки збуту. Головним критерієм при виборі форми господарювання буде її інвестиційна привабливість.

Ключові слова: агробізнес, організаційно-правові форми господарювання, сучасна модель розвитку агробізнесу, аграрний сектор економіки.

Проанализированы недостатки и преимущества больших и малых предприятий агробизнеса. Предложено современную модель развития отечественного агробизнеса. Обосновано оптимальную форму хозяйствования в агробизнесе, при которой на рынке будут функционировать различные по размерам предприятия и только благодаря интеграционным связям между ними будет достигнуто развитие каждого из них и обеспечен выход на внешние рынки сбыта. Методологической основой исследования являются абстрактно-логический, монографический, анализа и синтеза, исторический и диалектический, сравнительный и экономико-статистический методы. В процессе исследования установлено, что оптимальной формой организации агробизнеса будет та, которая будет учитывать все факторы процессов становления и развития, особенности размещения и рынки сбыта. Главным критерием при выборе формы хозяйствования будет ее инвестиционная привлекательность.

Ключевые слова: агробизнес, организационно-правовые формы хозяйствования, современная модель развития агробизнеса, аграрный сектор экономики.

Analyzed the advantages and disadvantages of large and small businesses agribusiness. A modern model of domestic agribusiness. Proved optimal form of management in agribusiness, in which they will operate different size businesses and only through integration links between them is achieved by the development of each and provided access to foreign markets. The methodological basis of the research is abstract and logical, monographic, analysis and synthesis of historical and dialectical, and comparative economic and statistical methods. The study found that the most optimal form of agribusiness would be one that takes into account all the factors and processes of

development, characteristics and placement markets. The main criterion when choosing a type of business is its investment attractiveness.

Key words: *agribusiness, business forms management, the current model of agribusiness, the agricultural sector.*

Постановка проблеми. Із здобуттям Україною незалежності відбулася зміна політичного устрою держави та перехід до ринкових умов господарювання, що зумовили, передусім, реформування відносин власності і формування на цій основі нових підприємницьких структур. За даних умов реформування агропромислового комплексу видавалося об'єктивно неминучим [1, с. 9]. В аграрному секторі економіки відбулися зміни, які спричинили реформування системи господарювання на селі та забезпечили перехід до нових соціальних та економічних відносин.

У процесі реформування у сільському господарстві проведено роздержавлення земель із передачею їх у власність колективних сільськогосподарських підприємств і громадян, запроваджено приватну власність на землю, розпайовано землі колективних сільськогосподарських підприємств між працівниками та пенсіонерами з їхнього числа. Замість домінуючої колгоспно-радгоспної форми господарювання на рівноправній основі створені та розвиваються різні форми господарювання. Подальшого розвитку одержали побудовані на приватній власності на землю та індивідуальній або сімейній формах організації праці особисті селянські господарства (господарства населення), створено нову форму господарювання – фермерство, яке в усьому світі довело свою ефективність. Колективні сільськогосподарські підприємства і значну частину радгоспів реформовано в різні господарські структури ринкового спрямування, які побудовані на приватній власності на землю у поєднанні з колективними формами організації праці.

Варто зауважити, що процес реформування аграрного сектору економіки був неоднозначно сприйнятий населенням країни. Так, частина населення ліквідацію колгоспів, в яких селяни були працевлаштовані, одержували послуги та соціальну допомогу, сприйняла критично, інша частина – схвально, мотивуючи це одержанням у власність земельних часток та майнових паїв. Однозначним та незаперечним є той факт, що приватна власність на землю та майно за умов створення у суспільстві відповідного підприємницького середовища несе у собі великий потенціал для виведення аграрного сектору економіки на якісно вищий рівень розвитку.

На сьогодні особливої актуальності набуває вибір стратегії пореформеного розвитку аграрного сектору економіки, зокрема щодо масштабів підприємницьких структур та поєднання різних форм власності на землю та майно. Так, в окремих наукових та виробничих колах наполягають лише на розвитку великих підприємств, в інших – стверджують, що успішно можуть функціонувати лише середні та дрібні виробничі структури тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Оскільки процес становлення та розвитку нових форм організації господарювання в аграрному секторі

економіки розпочався в Україні порівняно недавно, відповідно наукова думка вітчизняних економістів з приводу цього процесу активізувалась лише протягом двох останніх десятиріч. Серед учених, що звернули увагу на проблему розвитку нових форм господарювання, треба зазначити таких, як П. Березівський, М. Вишиванюк, І. Кириленко, В. Месель-Веселяк, О. Онищенко, П. Саблук, М. Федоров, Г. Черевко, Д. Шеленко та ін.

Так, на думку І. Кириленка, одним із соціально-економічних результатів ринкового формування аграрних відносин є становлення і розвиток різних організаційно-правових форм підприємств, які функціонують на засадах приватної власності на землю та майно і спільних формах організації виробництва [2, с. 194].

Д. Шеленко зазначає, що сільськогосподарські підприємства вміло використовують переваги поєднання колективної (групової) роботи на спільно використовуваних приватних земельних ділянках (паях) та орендних відносин. На цій основі в таких агроформуваннях повніше проявляються можливості поступового становлення та утвердження приватної власності та підвищення соціальної захищеності власників земельних паїв [3, с. 160].

П. Березівський аналізує трансформаційні процеси у розвитку сільськогосподарських підприємств стосовно регіональних особливостей та пропонує шляхи їх подальшого становлення і функціонування в ринкових умовах [4, с. 94].

Г. Черевко досліджує сутність та значення агрохолдингів як нової інтеграційної форми організації господарювання в аграрному бізнесі та можливості їх розвитку в умовах переходу до земельних відносин ринкового типу [5, с. 10].

П. Саблук, В. Месель-Веселяк, М. Федоров аналізують аграрну реформу в Україні, її здобутки, проблеми та шляхи їх вирішення, а також форми господарювання, що виникли в процесі реформування сільського господарства [6, с. 4; 7, с. 14].

О. Онищенко розглядає питання становлення організаційних структур, аналізує соціально-економічні проблеми розвитку особистих селянських господарств в умовах переходу країни до ринкової економіки [8, с. 58].

Отже, проведені наукові дослідження вченими-економістами є ґрунтовними, але все ж існує необхідність більш глибоких досліджень існуючих форм господарювання, зокрема стосовно конкретних регіонів, аналізувати організаційно-економічні трансформації сільськогосподарських підприємств і розробляти шляхи їх розвитку на перспективу.

Постановка завдання. Метою дослідження є аналіз недоліків та переваг великих та малих підприємств агробізнесу. Розробка сучасної моделі розвитку вітчизняного агробізнесу. Обґрунтування оптимальної форми господарювання в агробізнесі.

Виклад основного матеріалу. Еволюція умов економічного розвитку в Україні спричинює все більше зростання рівня конкуренції між виробниками у всіх сферах економіки, у тому числі в аграрній сфері. Водночас реалізувати свої конкурентні переваги, навіть у разі їх реальної наявності, на основі

застосування лише конвенційних засобів та методів стає все складніше. У багатьох випадках одне окреме підприємство, функціонуючи в ринкових умовах, має все більше труднощів у своєму відокремленому існуванні і функціонуванні внаслідок нестачі засобів, ресурсів, інновацій та якості працівників. Це об'єктивно змушує підприємства інтегруватись у виконанні певних виробничих функцій з метою концентрації зусиль і формування синергічного ефекту у реалізації своїх конкурентних переваг [5, с. 10].

В агробізнесі України протягом останніх років частка великих підприємства характеризується тенденцією до зростання. Більшість із них утворюється завдяки укрупненню малих і середніх агропідприємств або внаслідок оренди земельних паїв у населення. Така тенденція до укрупнення сільськогосподарського виробництва на території всієї країни ставить запитання: «Чого варто очікувати від укрупнення підприємств та функціонування яких структур за розміром (великих чи малих) є перспективнішим?».

Аналізуючи зарубіжний та вітчизняний досвід ведення агробізнесу, виділимо основні позитивні та негативні наслідки укрупнення або ліквідації малих агропідприємств.

По-перше, великі підприємства-орендарі, що взяли в користування земельні сільськогосподарські угіддя, масштабно їх руйнують, зокрема погіршують родючість ґрунтів, оскільки виснажують їх великим обсягом пестицидів, не удобрюють у достатній кількості, не дотримуються сівозмін, що в сукупності призводить до погіршення якості землі, зниження її родючості та зниження врожайності більшості культур.

По-друге, із масштабністю виробництва продукції зростає потреба у використанні високотехнологічного оснащення, відповідно зростає технічна оснащеність підприємства, внаслідок чого витісняється робоча сила, відтак зменшується кількість робочих місць, що призводить до збільшення безробіття в державі.

По-третє, виникає недобросовісна конкуренція між виробниками на ринку, оскільки великі та середні підприємства займають більшу нішу ринку та витісняють малі підприємства, створюючи при цьому монопольні організації. Це, своєю чергою, ускладнює подальший розвиток малого бізнесу, що призводить до дисбалансу у функціонуванні всієї економіки.

По-четверте, оскільки більшість сільського населення здає свої паї в оренду і перестає займатися господарством, кошти не акумулюються у сільській місцевості, тому розвиток села помітно знижується.

Ще одним негативним наслідком є те, що більшість великих підприємств зосереджена, як правило, на масштабному виробництві однорідного товару, оскільки відсутність потенційних конкурентів на ринку пригнічує прагнення підприємства до підвищення якісних показників та розширення асортименту продукції.

Крім того, майже всі великі агровиробники витісняють ручну працю людини і взамін використовують потужну іноземну технологію або шкідливі хімічні засоби захисту продукції, що значно знижує її екологічність та

безпеку у споживанні.

Подібні наслідки, недоліки та загрози укрупненої структури підприємств агробізнесу можна перелічувати ще довго. Проте варто погодитись і з переконаннями А. Балян та Н. Шуфрича [9, с. 97] про те, що укрупнені агропідприємства характеризуються певними перевагами, зокрема, маючи велику масштабність виробництва, краще формують експорт агропродовольчої продукції, оскільки їм простіше забезпечити високоякісне виробництво та з меншим ризиком адаптуватись до змін зарубіжних ринків збуту.

Що ж до малих підприємств, то хоч вони менші за потужністю та розмірами, їх значення для суспільства буває інколи навіть більше. Саме малі підприємства вважаємо незамінними елементами успішного функціонування всієї економіки. Одноосібні господарства орієнтуються на потреби внутрішнього ринку, їм легше пристосуватись до змін у потребах споживачів, вони практично не витрачають кошти на утримання управлінського апарату.

У процесі ведення агробізнесу важливо враховувати міжнародний досвід, зокрема диференційований підхід до створення різних форм господарювання залежно від природних умов. Там, де природні умови не сприяли діяльності великих підприємств, ефективними ставали одноосібні господарства, і, навпаки, завдяки сприятливим природним ресурсам підприємства укрупнювались, створюючи великі підприємницькі організації. Такий досвід притаманний практично всім розвиненим країнам світу і свідчить про те, що раціональне розміщення підприємств дає змогу підвищити ефективність і рентабельність виробництва агропродукції.

Також практика показує, що виробництво продукції за інтенсивними технологіями, з удобренням та захистом рослин (наприклад, виробництво зернових та кормових культур) більш ефективно у великих підприємствах, а виробництво працезатратних культур (садівництво, овочівництво, вирощування ягід) у малих господарствах. Це дає змогу економити робочий час, збільшувати випуск продукції у великих підприємствах, а у малих – підвищувати якісні показники продукції.

Вважаємо, що як малі, так і великі підприємства є незамінними, тому їх частка у структурі агробізнесу повинна бути врівноважена. Як свідчить зарубіжний досвід ведення агробізнесу, на ринку повинні функціонувати різні за розмірами підприємства і лише завдяки інтеграційним зв'язкам між ними досягається розвиток кожного з них та забезпечується вихід на зовнішні ринки збуту. Фермерським господарствам теж належить певна частка в структурі агробізнесу. На нашу думку, сучасна модель розвитку агробізнесу повинна складатися з підприємств різних форм господарювання, кожна з яких матиме свою нішу на ринку. Фермерські господарства є проміжною ланкою між великими аграрними підприємствами та особистими селянськими господарствами. Саме вони створюють можливості для еволюційного перетворення форм аграрного виробництва у більші за розмірами. Схематично це зображено на рис. 1.

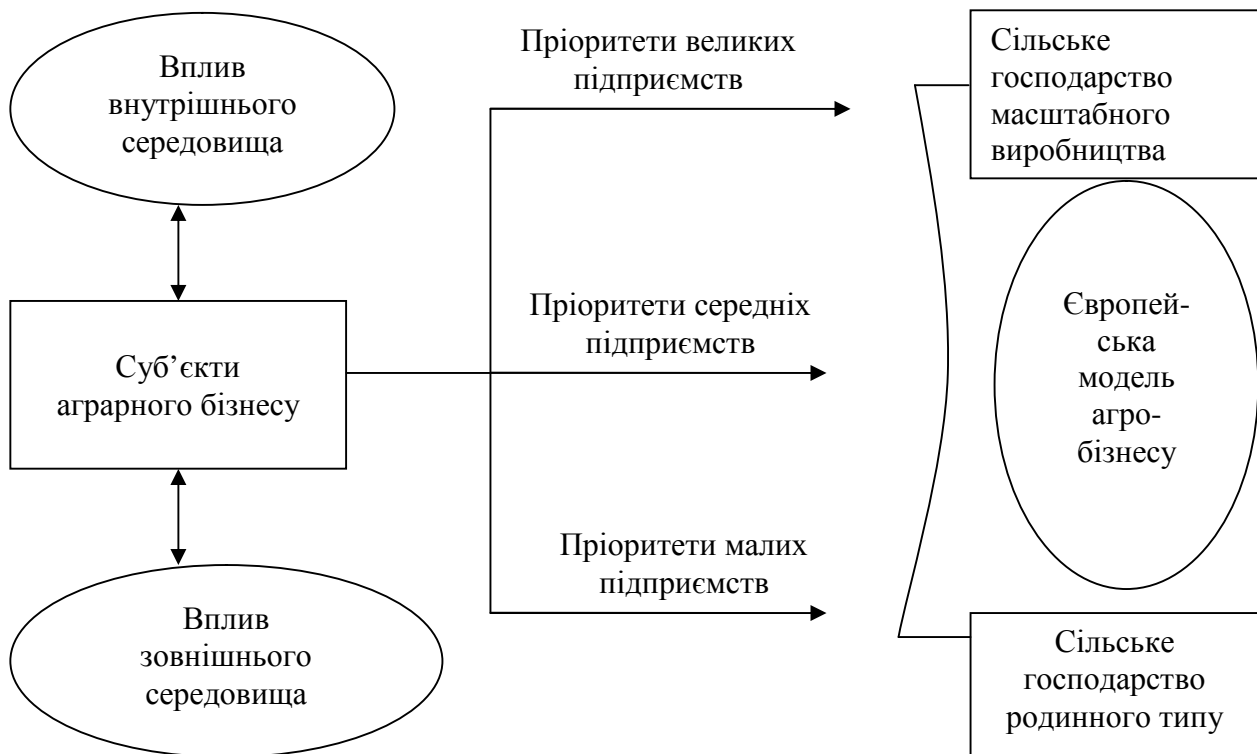

Рис. 1. Сучасна модель розвитку вітчизняного агробізнесу

Джерело: власна розробка авторів.

Фермерські господарства здебільшого виробляють екологічно чисту продукцію і є ефективними у трудомістких галузях, зокрема в овочівництві. Ця форма господарювання також може надавати різні послуги сільським жителям, здійснювати переробку продукції тощо. Необхідна також кооперація між фермерами та підприємствами інших форм господарювання, яка допоможе їм у спільному використанні виробничих ресурсів, матеріально-технічної бази, знизить тривалість польових робіт.

Висновки і перспективи подальших досліджень у даному напрямі. Розглянувши особливості та потенційні можливості підприємств різних організаційно-правових форм агробізнесу, ми прийшли до висновку, що немає єдиної оптимальної організаційно-правової форми агропромислового виробництва, яка б у будь-яких умовах забезпечувала високу ефективність аграрного сектору. Найоптимальнішою формою організації агробізнесу буде та, яка враховуватиме всі чинники процесів становлення та розвитку, особливості розміщення та ринки збуту. Однак, тут вирішення проблеми полягає не у виборі відповідної назви організаційно-правової структури чи її розміру, а в докорінних змінах внутрішньогосподарських виробничо-економічних відносин, забезпеченні відповідного інвестиційного середовища. Основними стануть питання інвестиційної привабливості та подальшого управління підприємствами. За таких умов доцільним буде проведення оцінки можливостей і загроз, сильних та слабких сторін, що впливають на вибір та інтереси інвесторів, які готові вкладати кошти у розвиток підприємств агробізнесу.

Список використаних джерел

1. Вишиванок М.В. Новий етап розвитку аграрної реформи в області / М.В. Вишиванюк. – Івано-Франківськ : Плай, 2001. – 218 с.
2. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України : проблеми, перспективи / І.Г. Кириленко. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 360 с.
3. Шеленко Д.І. Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківського Прикарпаття після реформи / Д.І. Шеленко. – Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ, 2007. – 265 с.
4. Березівський П.С. Трансформаційні процеси в розвитку сільськогосподарських підприємств регіону / П.С. Березівський // Економіка АПК. – 2011. – № 4. – С. 93–99.
5. Черевко Г.В. Агрохолдинги як нові організаційні форми крупнотоварного господарювання в агробізнесі України / Г.В. Черевко // Аграрна економіка. – 2012. – Т. 5. – № 1–2. – С. 9–16.
6. Саблук П.Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3–13.
7. Месель-Веселяк В.Я. Форми господарювання в сільському господарстві України (результати, проблеми, вирішення) / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 2012. – № 1. – С. 13–23.
8. Онищенко О. Зрушення в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств / О. Онищенко // Економіка України. – 2004. – № 11. – С. 57–63.
9. Балян А.В. Досвід аграрних реформ в Угорщині й Україні / А.В. Балян, Н.І. Шуфрич. – К. : Норапрінт, 2004. – 148 с.